

УДК 006.034:339.166.5:657

Плікус І.Й.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Сумського державного університету

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ТА ОБ'ЄКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

ACCOUNTING INTELLECTUAL PROPERTY, INTELLECTUAL CAPITAL AND INTANGIBLE ASSETS

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено проблеми бухгалтерського обліку інтелектуальної власності та елементів інтелектуального капіталу, а також питання подання інформації про інтелектуальний капітал у фінансовій звітності. Систематизовано підходи до визначення понять «інтелектуальна власність» та «інтелектуальний капітал». Досліджено поняття «інтелектуальна власність» з бухгалтерської (ресурсний та балансовий підхід) та юридичної (об'єктивний та суб'єктивний підхід) точок зору. Визначено, що у поняттях «інтелектуальна власність» та «інтелектуальний капітал» найчастіше робиться акцент на нематеріальності елементів. Розглянуто методику обліку людського капіталу як об'єкту інтелектуальної власності, моделі обліку людських ресурсів та підходи до оцінки їх вартості.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, людський капітал, облік, звітність.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы проблемы бухгалтерского учета интеллектуальной собственности и элементов интеллектуального капитала, вопросы представления информации об интеллектуальном капитале в финансовой отчетности. Систематизированы подходы к определению понятий «интеллектуальная собственность» и «интеллектуальный капитал». Исследовано понятие «интеллектуальная собственность» с бухгалтерской (ресурсный и балансовый подход) и юридической (объективный и субъективный подход) точек зрения. Определено, что в понятиях «интеллектуальная собственность» и «интеллектуальный капитал» чаще всего делается акцент на нематериальности элементов. Рассмотрена методика учета человеческого капитала как объекта интеллектуальной собственности, модели учета человеческих ресурсов и подходы к оценке их стоимости.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, интеллектуальный капитал, нематериальные активы, человеческий капитал, учет, отчетность.

ANNOTATION

In the article the problem of accounting items of intellectual property and intellectual capital and question submission of information on intellectual capital in the financial statements. Systematic approach to the definition of «intellectual property» and «intellectual capital». The concept «intellectual property» of accounting (balance sheet approach and resources) and legal (objective and subjective approach) points of view.

Keywords: intellectual property, intellectual capital, intangible assets, human resources, accounting, reporting.

Постановка проблеми. В економіці знань освіта розглядається як інвестиції у людський капітал, проте система бухгалтерського обліку та звітності не відповідає вимогам економіки знань: у складі фінансової звітності представлена тільки незначна інформація про окремі елементи інтелектуального капіталу, які ви-

знаються нематеріальними активами. Ця інформація не дозволяє користувачам звітності сформулювати достовірне уявлення про реальний фінансовий стан підприємства. Звідси зростає науковий інтерес до формування системи обліку інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу в економіці знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням концепції інтелектуального капіталу, особливостей використання його елементів і управління даними ресурсами займалися Е. Брукінг, Ц. Гріліхес, Р. Каплан, Д. Нортон, С. Пайк, Й. Руус, К.-Е. Свейбі, Т. Стюарт, Л. Едвінссон та ін. Значний внесок у розробку методологічних підходів до обліку та оцінки інтелектуального капіталу, нематеріальних активів внесли А.Н. Козирев, С.Ф. Легенчук, Е. Фламхольц, В.Л. Макаров, Б. Лев, А.Н. Хорін, Р. Хоуелл та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існуючи певні дослідження понятійного апарату, моделей обліку та методів оцінки інтелектуальної власності, інтелектуального капіталу, нематеріальних активів не дозволяють вирішити проблему бухгалтерського обліку елементів інтелектуального капіталу та залишаються невирішеними питання подання інформації про інтелектуальний капітал у фінансовій звітності. Зазначені обставини визначають необхідність подальших досліджень підходів бухгалтерського обліку щодо інтелектуального капіталу в міжнародній системі фінансової звітності, а також продовженню досліджень в області теорії становлення облікової системи в економіці знань.

Мета статті полягає у науково-методичному дослідженні положень обліку та оцінки інтелектуальної власності, інтелектуального капіталу та нематеріальних активів в економіці знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з існуючих досліджень, які проводяться зарубіжними і вітчизняними вченими з проблем обліку інтелектуального капіталу та інтелектуальної власності, відмітимо, що на разі не склалося вичерпного уявлення про економічну сутність цих активів та можливості їх використання в діяльності підприємства. Це пов'язано насамперед з тим, що кожен вчений

вкладає в ці поняття різний зміст залежно від аспектів, що досліджує: поняття «інтелектуальний капітал» використовують зазвичай менеджери, «інтелектуальна власність» – юристи [1, с. 90]. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне провести систематизацію підходів до визначення понять «інтелектуальна власність» та «інтелектуальний капітал» з метою уточнення понятійно-категоріального апарату для ефективного використання даних видів активів в діяльності підприємства.

Поняття «інтелектуальна власність» вперше введено у 1967 р. Всесвітньою організацією інтелектуальної власності. Під інтелектуальною власністю¹ слід розуміти результат інтелектуальної діяльності підприємств та установ, який може бути використаний як товар та сприяє підвищенню капіталізації даного підприємства. Це означає, що результати інтелектуальної діяльності можуть бути комерціалізовані і принести економічний ефект. При цьому підкреслимо, що під інтелектуальною власністю розуміють не результат інтелектуальної діяльності людини як такої, а право на цей результат, а право на відміну від матеріальних об'єктів не можна відчутися на дотик, отже, інтелектуальна власність є нематеріальним об'єктом. Об'єкти інтелектуальної власності² (ОІВ), в умовах конкуренції на ринках товарів і послуг займають вагоме місце, це визвано насамперед тим, що: 1) посилюється конкурентоспроможність товарів і послуг на ринку за рахунок підвищення їх якості та забезпечення монопольного права на об'єкти інтелектуальної власності – у цьому проявляється правова (юридична) характеристика об'єктів інтелектуальної власності; 2) відбувається отримання додаткового доходу від продажу (передачі) прав інтелектуальної власності або від використання цих прав у виробництві інноваційної продукції – це економічна (бухгалтерська) характеристика об'єктів інтелектуальної власності. І правова, і економічна характеристики об'єктів інтелектуальної власності трансформуються в отримання додаткового доходу понад того, який отримує підприємство без використання інтелектуальної

власності. Таким чином, інтелектуальну власність можна досліджувати з бухгалтерської та юридичної точок зору.

З юридичної точки зору право інтелектуальної власності слід розглядати у двох значеннях: об'єктивному та суб'єктивному. У суб'єктивному значенні право інтелектуальної власності – це суб'єктивне право (майнові або немайнові права) на інтелектуальний продукт. В об'єктивному ж значенні право інтелектуальної власності – це правові норми³, які регулюють суспільні відносини у сфері створення та використання інтелектуального продукту.

Щодо інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу з бухгалтерської точки зору, то особливої актуальності набуває проблема віднесення усіх ідентифікованих та неідентифікованих немонетарних об'єктів, що забезпечують отримання економічних вигід у майбутньому, до складу нематеріальних активів [5, с. 270].

При визначенні інтелектуального капіталу⁴ з його економічної суті і функцій розрізняють балансовий та ресурсний підходи. Балансовий підхід визначає інтелектуальний капітал як різницю між величиною ринкової капіталізації і сукупної балансової вартості чистих ідентифікованих матеріальних активів підприємства [6, с. 626], який не враховує унікальність окремих його елементів. Так, у дослідженнях, проведених у [7, с. 177–178, с.189, 191], вказано, що Гріліхес під інтелектуальним капіталом розуміє «натуральний не спостережний показник, що підвищує ринкову вартість фірми, і який залежить від кількості наявних у неї патентів, НДР і інших об'єктів інтелектуальної власності». Л. Джоя, К.А. Багриновський указують, що інтелектуальний капітал – це гудвіл у виді сукупності усіх неувяжних активів. А.Н. Козирев, В.Л. Макаров у [8, с. 352] наголошують, що «інтелектуальний капітал – це сукупне поняття для позначення нематеріальних цінностей, які об'єктивно підвищують ринкову вартість компанії...».

Ресурсний підхід засновано на виявленні ключових ресурсів підприємства в ресурсному

¹ Економічний словник дає таке визначення: інтелектуальна власність – продукт інтелектуальної творчої праці [2]. У міжнародних угодах, а також у законодавстві деяких держав «інтелектуальна власність» – це термін, який включає права, що відносяться до літературних, художніх і наукових творів, виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач (тобто авторські права); науковим відкриттям, винаходам та іншим правам, пов'язаним з різними видами промислової власності, а також із захистом від недобросовісної конкуренції.

² Об'єктами інтелектуальної власності є твори науки, літератури, мистецтва й інші види творчої діяльності у сфері виробництва, в тому числі відкриття, винаходи, раціоналізаторські пропозиції, промислові зразки, програми для ЕОМ, бази даних, експериментальні системи «ноу-хау», торгові секрети, товарні знаки, фірмові найменування [3]. Цивільний кодекс України (гл. 15) до об'єктів цивільних прав відносить нематеріальні блага, тобто ст.199 вказує «результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють цивільні права та обов'язки» [4]. При цьому до об'єктів права інтелектуальної власності (ст. 420), зокрема, належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організації мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [4].

³ Становлять підгалузю цивільного права і складаються з декількох правових інститутів: авторське право та суміжні права, право промислової власності (патентне право), інститут засобів індивідуалізації учасників цивільного обігу та їх продукції і послуг. Кожний з названих інститутів регулює суспільні відносини у певній сфері інтелектуальної діяльності, яка відрізняється як специфікою самого інтелектуального продукту, так і пов'язаними з нею особливостями його використання [9].

⁴ Аналіз публікацій [1, с. 83; 3; 7; 10; 11, с. 357] свідчить, що крім визначення інтелектуального капіталу з його суті і функцій, існує також інтелектуальний капітал, виходячи з юридичних категорій, тобто беруться до уваги тільки ті об'єкти, які закріплені на даний момент у правовій базі розвинених країн і для яких існує можливість оцінки.

портфелі, які обумовлюють різницю в потенціалі підприємства, конкурентоспроможності та стійкому фінансовому стані. Ресурсний підхід до визначення інтелектуального капіталу викладено у працях Т. Стюарта [12], Л. Едвінсона, М. Мелоун [13], Й. Рууса, С. Пайка, Л. Фернстрьома [10]. Усі вони дотримуються думки, що інтелектуальний капітал – це знання, які можна трансформувати у чинники (ресурси), які створюють вартість; нематеріальні ресурси, повністю або частково контрольовані організацією та беруть участь у створенні цінності за рахунок людського капіталу.

Аналіз економічної сутності поняття «інтелектуальний капітал», виходячи з балансового та ресурсного підходів, дозволив зазначити, що інтелектуальний капітал – це нематеріальний ресурс підприємства, завдяки якому досягаються конкурентні переваги підприємства.

Зіставивши поняття «інтелектуальна власність» та «інтелектуальний капітал», можна зазначити, що найчастіше у цих визначеннях робиться акцент на нематеріальності елементів, що входять до їх складу, тобто, враховуючі, що право інтелектуальної власності та елементи інтелектуального капіталу не мають матеріальної форми, то їх можна вважати нематеріальними активами, облік та оцінка яких регулюються П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [14] та МСБО 38 «Нематеріальні активи».

Аналізуючи П(С)БО 8 та положення Книги четвертої Цивільного кодексу [4], можна скласти зведену економіко-правову класифікацію нематеріальних активів підприємства, відповідно до якої нематеріальні активи згруповані у дві категорії: об'єкти інтелектуальної власності та ділова репутація підприємства (гудвіл).

За МСБО 38, нематеріальний актив – це ідентифікований немонетарний актив, який не має фізичної форми [15]. Саме таке визначення нематеріальних активів дозволяє врахувати широкі функціональні можливості елементів інтелектуального капіталу, так як в цьому визначенні не регламентуються терміни і цілі використання нематеріальних активів. При цьому МСБО 38 спочатку вводить поняття «нематеріальні ресурси», при визначенні яких використовується ресурсний і балансовий підходи одночасно. Ресурсний підхід застосовується для частини нематеріальних ресурсів, які підпадають під визначення нематеріальних активів, а балансовий підхід застосовується до частини ресурсів, які потрапляють до складу гудвілу, відображення якого у фінансовій звітності як активу може бути тільки при придбанні або об'єднанні бізнесу. Аналізуючи

склад нематеріальних ресурсів⁵ за МСБО 38, бачимо, що він практично повністю охоплює склад інтелектуального капіталу, та умовно нематеріальні ресурси можна згрупувати таким чином: 1) нематеріальні ресурси, які задовольняють визначенню та критеріям визнання нематеріальних активів – це інтелектуальна власність (права на результати інтелектуальної діяльності); 2) нематеріальні ресурси, які не задовольняють визначенню та критеріям визнання нематеріальних активів і потрапляють в неідентифікований і не відокремлюваний від підприємства нематеріальний актив – гудвіл, до складу якого входять нематеріальні ресурси, які ототожнюються з людським капіталом та не відображаються у складі нематеріальних активів – це ринкові активи (потенціал, який забезпечується нематеріальними активами, пов'язаними з ринковими операціями, наприклад, портфель замовлень, канали збуту, список клієнтів та ін.); інфраструктурні активи (переваги, які має підприємство від використання технологій, процесів і методів, що забезпечують ефективне функціонування підприємства, наприклад, методи управління персоналом, бази даних, використання Інтернету, корпоративна культура та ін.); людські активи (сукупність знань і вмінь працівників підприємства, їх творчі здібності тощо).

В Україні законодавчо як нематеріальні активи визнають інтелектуальну власність, ринкові активи, інфраструктурні активи. Це пов'язано насамперед з неможливістю ідентифікації людських ресурсів та відсутністю методів оцінки⁶ та контролю людського капіталу. Проте все частіше у зарубіжній економічній науці наводяться обґрунтування необхідності обліку людського капіталу. Дане положення знайшло відображення у МСБО 38 «Нематеріальні активи». Даний стандарт рекомендує в якості оцінки людського капіталу приймати витрати на навчання персоналу або принесену їм додану вартість [15]. Як вказують Д.А. Панков, А.Н. Короб [16, с. 77], для визнання людського капіталу об'єктом бухгалтерського обліку необхідно обґрунтувати його вартість, за якою його можна прийняти до обліку. У даний час існує три підходи до оцінки його вартості:

- 1) людський капітал як складова інтелектуального капіталу;
- 2) людський капітал як сукупність витрат з його створення;
- 3) людський капітал як об'єкт інтелектуальної власності і, відповідно, нематеріальний актив. Згідно з цим підходом, права на людський капітал (оформлені трудовим контрактом) мож-

⁵ До нематеріальних ресурсів за МСБО 38 відносять наукові або технічні знання, нові процеси або системи, ліцензії, інтелектуальну власність, знання про ринок і товарні знаки (у тому числі фірмові найменування і видавничі права), комп'ютерне програмне забезпечення, патенти, авторські права, кінофільми, списки клієнтів (або клієнтська база), права обслуговування іпотеки, ліцензії на рибальство, імпортні квоти, франшизи, відносини з клієнтами або постачальниками, лояльність клієнтів, частка ринку та права на збут, команда кваліфікованого персоналу, додаткові навички персоналу, навички (вміння) [15].

⁶ Останнім часом у науковій літературі з'являються публікації щодо оцінки людського капіталу [8; 18, с. 58; 19, с. 115; 20; 23].

на визнати нематеріальним активом, піддавати амортизації та враховувати в активі балансу.

Методика обліку людського капіталу як об'єкту інтелектуальної власності розглянута Д.А. Панковим, А.Н. Коробом [16, с. 77], Т.О. Графовой [17], яка пропонує генеральну модель бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу, орієнтовану на застосування двох систем обліку формування інтелектуальної власності (традиційний облік і інтернаціональна модель) та ефективне використання структурного, споживчого, людського капіталу й гудвілу. У цій моделі облік формування інтелектуальної власності ведеться за двома групами: структурний капітал та гудвіл. Запропонована генеральна модель, на думку Т.О. Графовой, є основою для створення системи фінансового, управлінського та стратегічного обліку інтелектуальної власності [17] та розкриття інформації щодо витрат і інвестицій в людські ресурси (представлення звітності). На думку А.Н. Козирева [8, с. 352], є чотири моделі обліку людських ресурсів:

1. Фінансова вартість індивідуума – ця модель розкриває інформацію про очікувану вартість індивідуума для компанії, яка залежить від: 1) здатності людини виконувати свою роботу з деякою продуктивністю і гнучкістю, що робить людину здатною співпрацювати з іншими; 2) задоволення людини умовами праці на підприємстві, тобто очікується, що людина працюватиме на підприємстві й надалі.

2. Фінансова вартість груп – ця модель розкриває інформацію про зв'язок між матеріальним забезпеченням і мотивацією, з одного боку, і фінансовими результатами, з іншого. Модель не виміряє вартості, але відображає концепцію порівняння добробуту і мотивації працівника.

3. Витрати на заміну персоналу – розкриває інформацію про фінансову ситуацію у зв'язку з наймом, навчанням і передислокацією працівників.

4. Формування звітів про інтелектуальний капітал як звітів про людські ресурси. Дана модель зосереджується на управлінні витратами, капіталізації і знеціненні історичних витрат на людські ресурси.

Звіти про інтелектуальний капітал (ІК) є додатком до традиційних бухгалтерських звітів та розглядаються як інструмент для його вимірювання й управління та демонстрації привабливості компанії для інвестицій. Існує два види таких звітів: 1) звіт для внутрішніх потреб – це докладний звіт для менеджменту та персоналу компанії; 2) скорочений звіт для потенційних інвесторів, підготовлений з метою залучення інвестицій. Ці звіти підприємства розробляють самостійно⁷.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що проведене дослідження дозволило виявити:

- по-перше, з появою об'єктів інтелектуальної власності виникає інтелектуальний капітал, який набуває форми лише тоді, коли позитивно оцінюється ринком та може приносити додатковий прибуток [11, с. 357; 18, с. 58]. В більшості випадків інтелектуальна власність визначається, як складова частина інтелектуального капіталу⁸;

- по-друге, основні особливості інтелектуального капіталу підприємства, а саме інтелектуальний капітал, є основним видом капіталу, що визначає результативність діяльності підприємств; інтелектуальний капітал є особливим видом капіталу, який можна розглядати лише в контексті конкретної стратегії розвитку підприємства; головним носієм інтелектуального капіталу є персонал підприємства; цінність інтелектуального капіталу повинна розглядатися за реально очікуваними результатами діяльності підприємства; інтелектуальний капітал у сукупності з іншими видами капіталу створюють додану вартість;

- по-третє, для бухгалтера інтелектуальна власність та інтелектуальний капітал – це нематеріальні активи підприємства. Постановка інтелектуальної власності на бухгалтерський облік є одним із варіантів введення інтелектуальної власності до господарського обороту і дає можливість підприємству отримати додатковий прибуток, у тому числі й від інтелектуального капіталу. Для того щоб інтелектуальні ресурси (активи) стали складовою капіталу підприємства, необхідно визначити критерії визнання їх активами: надати їм визначення, ідентифікувати та оцінити. Однак проблеми оцінки досі залишаються не вирішеними та потребують подальшого дослідження і вдосконалення [22, с. 105; 24, с. 303; 25, с. 128];

- по-четверте, традиційна система бухгалтерського обліку й фінансової звітності, спрямована на ретроспективний характер показників та не надає інформацію про інтелектуальний капітал підприємства, яка може бути використана для прийняття стратегічних управлінських рішень, тому потребує вдосконалення та розробки моделі бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу, яка розкриває інформацію щодо витрат і інвестицій в людські ресурси.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бендиков М. Идентификация и измерение интеллектуального капитала инновационно-активного предприятия / М. Бендиков, Е. Джамай // Экономическая наука современной России. – 2001. – № 4. – С. 83–107.

⁷ Питання про необхідність розробки обов'язкових загальноприйнятих стандартів для підготовки звітів про інтелектуальний капітал не знаходить єдиної думки. Так Й. Руус, С. Пайк, Л. Фернстрьом вважають, що на даному етапі регламентація звітності про інтелектуальний капітал неможлива у зв'язку з відсутністю єдиного підходу до вивчення цієї проблеми, проте вони визнають необхідність регламентування такої моделі в майбутньому [10, с. 351]. Узагальнений зміст інтегрованої звітності (до якої входить звіт про інтелектуальний капітал) представлено в документі для обговорення «Шлях до інтегрованої звітності: розкриття інформації про вартість в XXI столітті», опублікованому МКІЗ в 2011 р. [21].

⁸ Проте кожне з цих понять має свій певний економічний зміст.

2. Экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vslovar.ru/slovo/jekonomicheskij-slovar/intellektualnaja-sobstvennost/316380>.
3. Інтелектуальна вартість капіталу // Економічний словник-довідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/economic/dict/index.html>.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV за редакцією від 06.11.2014 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Николук З.М. Нематеріальні активи як об'єкт бухгалтерського обліку: нові підходи до класифікації та визначення / З.М. Николук // Міжнародний збірник наукових праць. – 2011. – № 2. – С. 270–277.
6. Булыга Р. Новая парадигма внешней отчетности организации, основанная на концепции интеллектуального капитала / Р. Булыга // РИСК: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2012. – № 1. – С. 626–631.
7. Просвирина И.И. Финансовая модель неосязаемых активов предприятия / И.И. Просвирина. – Екатеринбург : ИЭ УрО РАН, 2005.
8. Козырев А.Н., Макаров В.Л. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности / А.Н. Козырев, В.Л. Макаров. – М. : Интерреклама, 2003. – 352 с.
9. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
10. Интеллектуальный капитал: практика управления / Й. Руус, С. Пайк, Л. Фернстрем ; пер. с англ. под ред. В.К. Дерманова. – СПб. : Высшая школа менеджмента, 2007.
11. Кучумова І.Ю. Інтелектуальний капітал у системі управління підприємством / І.Ю. Кучумова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 357–358.
12. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т.А. Стюарт ; пер. с англ. В. Ноздриной. – М. : Поколение, 2007.
13. Эдвинссон Л., Мэлоун М. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании / Л. Эдвинссон, М. Мэллоун // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология ; под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999.
14. П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.
15. МСБО 38 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
16. Панков Д.А., Короб А.Н. Учет человеческого капитала в экономике инновационного типа / Д.А. Панков, А.Н. Короб // Проблемы управления. – 2010. – № 3. – С. 77–81.
17. Графова Т.О. Модель финансового, трансакционного управленческого и стратегического учета интеллектуального капитала / Т.О. Графова // Управленческий учет [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.upruchet.ru/articles/2011/4/5733.html>.
18. Ляшенко Н.Є. Проблеми оцінки інтелектуальних активів в управлінні / Н.Є. Ляшенко // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. праць. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2009. – № 3(31). – С. 58–67.
19. Возняк Г. Інтелектуальний капітал підприємств: проблеми ідентифікації та оцінки / Г. Возняк, Л. Бенювська // Вісник Львів. – 2009. – № 41. – С. 115–123.
20. Андрусенко Т. Измерение интеллектуального капитала / Т. Андрусенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [Http://www.management.com.ua/ims/ims121.html?Print](http://www.management.com.ua/ims/ims121.html?Print).
21. Міжнародна федерація бухгалтерів підтримує інтегровану звітність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kagaudit.com/i/Ing.ua/page.news_detail/news_id.899/_menuid.50.
22. Бойко Н.В. Інтелектуальний капітал підприємства, як фактор його стійкого розвитку в економіці заснований на знаннях / І.Й. Плікус, Н.В. Бойко // Фінансова інфраструктура: формування, проблеми та перспективи розвитку в умовах інноваційної економіки : зб. мат. міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 листопада 2014 р.). – К. : Київський науковий економічний центр, 2014. – Ч. 4. – С. 105–108.
23. Веретенникова О. Методичний інструментарій оцінки інтелектуального капіталу підприємства / О. Веретенникова, Н. Крикун // Схід. – 2009. – № 3(94) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=44081&print=Y.
24. Плікус І.Й. Економічний потенціал підприємств, що функціонують в економіці, заснованій на знаннях / І.Й. Плікус // Бізнес Інформ. – 2014. – № 4. – С. 303–307.
25. Киселева В.А. Интеллектуальный потенциал предприятия как фактор его устойчивого развития / В.А. Киселева, О.В. Рязанцева, П.В. Аристархов // Вестник ЮУГУ. Серия «Экономика и менеджмент». – 2012. – № 9. – С. 128.